

Q.ZAKİR İRSİNİN TƏDRİSİNDƏ FƏNDAXİLİ ƏLAQƏNİN YARADILMASI**Açar sözlər:** kurikulum, dərs, integrasiya, fəndaxili əlaqə, fəal təlim, interaktiv metod**Key words:** curriculum, lesson, integration, intruder contact, active education, interactive method**Ключевые слова:** curriculum, урок, интеграция, злоумышленник контакт, активное обучение, интерактивный метод

Ədəbiyyat təliminə verilən müasir tələblər içərisində biliklərin interasiya zəmnində mənimsənilməsi məsələsi mühüm yer tutur. Müasir dövrdə bilik mənbələrinin sürətlə artdığı bir zamanda yalnız dərslikdəki bu və ya digər mövzu üzrə bilikləri əldə etməklə uğur qazanmaq mümkün deyil. Dərslərin yeni təlim texnologiyalarından istifadə yolu ilə qurulması və eyni zamanda integrativ təlim imkanlarının reallaşdırılması zəruri tələb kimi qarşıya qoyulur.

Bildiyimiz kimi son illərdə təhsil sahəsində bir sıra islahatlar aparılmışdır. Bütün bunlar dünya təhsil sisteminə integrasiya ilə əlaqədar olaraq baş vermişdir. Müasir təhsil sistemində integrativlik əsas prinsiplərdən hesab olunur. Integrativlik təhsilin məzmun komponentlərinin bir-biri ilə və həyatla sistemli şəkildə əlaqələndirilməsidir. Ədəbiyyatın tədrisində integrativliyi təmin etmək baxımından fəndaxili və fənlərarası əlaqədən istifadə mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Nəzərə almaq lazımdır ki, fəndaxili və fənlərarası əlaqələr sistemli şəkildə həyata keçirilsin. Çünki bu yolla şagirdlərdə yaradıcı düşüncə tərzini, müxtəlif mənbələrdən qazandıqları bilikləri əlaqələndirmək bacarığını formalaşdırmaq mümkündür.

Ədəbiyyat fənni mahiyyət etibarilə integrativdir. Bu səbəbdən də fəndaxili və fənlərarası integrasiyanın imkanları ədəbiyyat dərslərində daha genişdir. Fəndaxili və fənlərarası integrasiyanın yaradılması zamanı bəzi kəmiyyət və keyfiyyət meyarları gözlənilməlidir. Əvvəla, müəyyən mövzular öyrənilərkən fənn üzrə və digər fənlər üzrə dərsə cəlb edilən biliklərin, informasiyaların optimal həcmi diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır. İkincisi, fənn üzrə və digər fənlərdən cəlb edilən bilik və informasiyaların əhəmiyyətinə, zəruriliyinə ciddi fikir verilməlidir. Fənlərarası integrasiyaya ədəbiyyatın Azərbaycan dili, coğrafiya, tarix, fəlsəfə kimi fənlərlə əlaqələndirilməsini misal göstərmək olar. Fənlərustü əlaqə deyən anlayış da vardır ki, buraya ədəbiyyatın incəsənətin digər növləri olan rəssamlıq, heykəltəraşlıq, musiqi, kino, teatr kimi sahələrlə əlaqələndirilməsi daxildir.

Fənlərarası integrasiya müxtəlif təlim fənləri ilə əlaqədar verilən biliklərin bir-birilə əlaqələndirilməsidirsə, fəndaxili əlaqə bir təlim fənni üzrə biliklərin bir-birilə əlaqələndirilməsidir. Ədəbiyyat dərslərində bütün mövzular üzrə fəndaxili integrasiya reallaşdırılmalıdır. Bu zaman nəzərə almaq lazımdır ki, fənn üzrə dərsə cəlb olunan biliklər əhəmiyyətli və zəruri informasiyalar olsun.

Orta məktəbdə həyat və yaradıcılığı tədris edilən ədəblərdən biri də Qasım bəy Zakirdir. Fəndaxili əlaqənin mükəmməl nümunəsini Qasım bəy Zakir yaradıcılığında görürük. Q.Zakir Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində özünəməxsus yaradıcılıq yolu olan şairdir. Onun yaradıcılığında şifahi ədəbiyyat nümunələrinin, aşıq yaradıcılığının, Məhəmməd Füzuli və Molla Pənah Vəqif ədəbi məktəbinin böyük təsiri olmuşdur. Təbiidir ki, Q.Zakirin yaradıcılığı tədris olunarkən eyni mövzu, problem üzrə biliklərin fəndaxili integrasiya zəmində mənimsənilməsi çox vacibdir.

Səkkizinci sinifdə Q.Zakir yaradıcılığında "Durnalar" şeiri tədris olunur. Bəllidir ki, durnalara müraciətlə yazılmış qoşmalar çoxdur. Bu zaman maraqlı fəndaxili əlaqə qurmaq üçün zəmin yaranmış olur. Müəllim şifahi xalq ədəbiyyatında durnalara müraciətlə yazılmış şeir nümunələri ilə şagirdləri tanış etməlidir. "Əsli və Kərəm", "Koroğlu" dastanlarında, həm də xalq şeiri üslubunda yazan şairlərin yaradıcılığında durnalar mövzusunda rast gəlmək mümkündür. Eyni zamanda M.V.Vidadi və M.P.Vaqif kimi sənətkarların da bu mövzuya toxunduqları diqqətə çatdırılmalıdır. Həm M.P.Vaqifin, həm M.V.Vidadinin, həm də Q.Zakirin "Durnalar"ı vətən həsrəti mövzusunda qələmə qalınmışdır. Öz elinə, ailəsinə, sevgilisində həsrət motivi bu qoşmanın əsas xüsusiyyətidir. Hər üç qoşmanın dərs zamanı müqayisəsi məqsədyönlü şəkildə həyata keçirilməli, şagirdlərin biliklərinin zənginləşməsinə təmin etməlidir. Bu zaman maraqlı məqamların ortaya çıxması geniş müzakirələrin aparılmasına meydan açır. Məlum olur ki, M.V.Vidadinin qoşmasında aşıqın qəmli, kədərli olması təsvir olunur. Vidadi yaradıcılığına bələd olan şagird yaxşı bilir ki, həyatında qarşılaşdığı ağır şəraitin təsiri nəticəsi olaraq şairin yaradıcılığında şikayət motivləri üstünlük təşkil edir. Vaqifin "Durnalar"ı isə öz nikbin əhvali-ruhiyyəsi ilə seçilir. Hər iki ədibin yaradıcılığı ilə bağlı zəruri məlumatları şagirdlərin diqqətinə çatdırılmalıdır.

Q.Zakir isə özünün “Durnalar” qoşmasını Vidadinin və Vaqifin “Durnalar”ını oxuyandan sonra bu şeirlərin təsiri altında yazmışdır. Bu qoşmaların hər üçü forması baxımından bir-birinə çox bənzəyir. Müəllim yaxşı olardı ki, hər üç qoşmadan nümunələr göstərməklə şagirdlərlə müqayisələr aparmalı, lazımı məlumatları verməlidir. Məsələn Vaqifdə oxuyuruq:

Bir zaman havada qanad saxlayın,
Sözüm vardır mənim sizə, durnalar.
Qatarlaşıb nə diyardan gəlibsiz?
Bir xəbər versəniz bizə, durnalar.

Zakir isə şeirini belə başlayır:

Bir saat havada qanad saxlayın,
Nizam ilə gedən qoşa, durnalar
Qatarlanıb nə diyardan gəlibsiz,
Qaqqıl-daşa-qaqqıl-daşa, durnalar?

Bu və ya digər nümunələr göstərməklə maraqlı fəndaxili əlaqə yaratmaq olar. Fəndaxili əlaqənin daha bir maraqlı nümunəsini Q.Zakirin lirik şeirlərindən biri olan “Badi-səbə mənim dərdi dilimi” qoşmasının tədrisi zamanı görürük. Bu şeir onuncu sinifdə tədris olunur. Qoşmanın tədrisi zamanı bir sıra maraqlı fakt və məlumatların nəzərə çatdırılması önəmli faktorlardandır. “Durnalar” mövzusu ədəbiyyat tariximizdə yeni mövzu olmadığı kimi badi-səbəyə, yəni səhər küləyinə müraciəti də yalnız Zakir yaradıcılığında görmürük. Şərq ədəbiyyatında, eləcə də Azərbaycanın yazılı və şifahi poeziyasında səhər küləyinə müraciətlə yazılmış bir çox poetik nümunələr vardır. Nizamidə başlayaraq müasir dövrümüzə qədər şair və aşıqlar öz yaradıcılığında bu formadan istifadə etmişlər. Bu üslubu Zakir yaradıcılığında da yalnız bir qoşmada görmürük. Onun “Yalvardım səbəyə: şərh et halımı, Yolun düşsə, çeşmi-xumar yanında”, “Təğafül eyləmə, ey badi-səbə, Tezlik ilə yetirəm yarə dərdimi”, “Badi-səbə, söylə mənim yarıma, Gözəllər çıxıbdır seyrənə, gəlsin” və s. beytləri ilə başlayan şeirləri də vardır.

Q.Zakirin belə şeirlərində Vaqif poeziyasının təsiri açıq-aydın özünü göstərir. Bu qoşmaların dilinin sadəliyi onları oxucuya yaxınlaşdırır. M.F.Axundov Zakiri Vaqif məktəbinin görkəmli davamçısı saymışdır. Lakin Vaqif daha çox gözəlin xarici görkəminə meyl edirsə, Zakirdə psixoloji aləm daha güclü təsvir olunur:

Badi-səbə, mənim dərdi-dilimi
Ol büti-zibaya dedin, nə dedi?
Ahu naləm asımanə yetdiyin
Gərdəni minaya dedin, nə dedi?
Düşüb ayağına sən o zalımın,
Söylədinmi necəliyin halımın?
Onun həsrətindən rəngi-alımın
Döndüyün heyvaya dedin, nə dedi?

Zakirin bu şeirini onun: Badi-səbə, söylə mənim yarıma,

Gözəllər çıxıbdı, seyrənə gəlsin!

Misraları ilə başlayan şeiri ilə müqayisə etmək olar. Çünki hər iki şeir mövzu, problem, janr baxımından bir-biri ilə səsləşir. Belə olduğu təqdirdə isə fəndaxili əlaqənin imkanlarının reallaşdırılmasına münbit şərait yaranır. Ədəbiyyat təlimi üçün səciyyəvi olan, dərstdə şagird aktivliyinin təmin olunmasına, maraqlı müzakirələrin, diskussiyaların aparılmasına zəmin yaradan başlıca vasitələrdən biri fəal/interaktiv metodlardan istifadə olunmasıdır. Xüsusən də, belə bir şəraitdə “venn diaqramı” metodundan istifadə etməklə əlverişli nəticələr əldə etmək mümkündür. Bu metoddan öyrənilən əsərləri, nəzəri anlayışları, ədəbi anlayışları və s. müqayisə etmək, onların oxşar və fərqli cəhətlərini müəyyənləşdirmək məqsədilə istifadə olunur. Bu zaman şagirdlərin əvvəl mənimsəmiş olduğu biliklər aktuallaşdırılır, qiymətləndirmə bacarığı formalaşdırılır. Məsələn, Q.Zakirin badi-səbəyə müraciətlə yazılmış bu iki şeiri arasındakı oxşar və fərqli cəhətləri müəyyənləşdirmək, həm də fəndaxili əlaqənin imkanlarından yararlanmaq çox məqsədəuyğundur. Bu yolla şagirdlərdə yaradıcı düşüncə tərzinin formalaşdırılması, onların qarşılaşdıqları təlimi problemləri digər mənbələrdən qazandıqları biliklərin əlaqələndirilməsi, tətbiqi zəmnində həll etmələrinə imkan yaradılır.

Q.Zakir ədəbi fəaliyyətində Vidadı, Vaqif, Füzuli və şifahi ədəbiyyat nümunələri, habelə aşığı yaradıcılığında Aşıq Qurbani, Abbas Tufarqanlı kimi ustadların ənənələrini davam etdirmişdir. Yaradıcılığındakı mövzuların genişliyi, rəngarəngliyi, zənginliyi baxımından Zakir irsinin tədrisində fəndaxili əlaqənin çox gözəl nümunələrini görmək mümkündür.

Ədəbiyyat:

1. Həsənlı B. "Ədəbiyyatın tədrisi metodikası" Bakı, 2014
2. Hüseynov S. "Qasım bəy Zakir" Bakı, 2010
3. Məmmədov K. "Qasım bəy Zakir" Bakı, 1984
4. Teymuroğlu R. "Qasım bəy Zakir irsinin tədqiqi" Bakı, 2007
5. Ümumtəhsil məktəblərinin VIII sinfi üçün Ədəbiyyat dərslıyi
6. Ümumtəhsil məktəblərinin X sinfi üçün Ədəbiyyat dərslıyi
7. Yusıfov F. "Ədəbiyyatın tədrisi metodikası" Bakı, 2015

Creating intruder contact in the teaching of the Q.Zakir heritage**Summary**

There is a need for a broader integration in the field of education in modern times. The integration of knowledge on the same topic is one of the key factors. Integration of training materials, that is coordination is usually done in two directions: intruder contact and interdisciplinary contact. Intensiv integration in integrated literary classes is given a broad challenge. Implementing integrated learning opportunities in teaching Q.Zakir creates a positive outcome in school practice. Most importantly, the students are aware of complicated issues with less and effort in this process

Создание внутрипредметных связей при обучении наследию Г.Закира**Резюме**

В наше время необходима более широкая интеграция в сфере образования. Интеграция знаний по той же теме является одним из ключевых факторов. Интеграция учебных материалов, то есть координация осуществляется в двух направлениях: злоумышленник контакт и междисциплинарный контакт. Интенсивная интеграция в интегрированные литературные классы представляет собой сложную задачу. Реализация интегрированных возможностей обучения в преподавании Г.Закира создает положительный результат в школьной практике. Самое главное, студенты знают о сложных проблемах в этом процессе при меньших затратах времени и сил.

Rəyçi: dos. F.Yusifov